

Molnár László

Az oktatási nyelv a pesti orvoskaron

Napjainkban egyetemeinken általános gyakorlattá vált az idegen nyelvű képzés. A külföldi hallgatók tandíjából származó jövedelmek jelentős hányadát adják az egyetemek költségvetésének. Felfogható úgy is, hogy ezek a bevételek nagyban hozzájárulnak a tandíjmentes magyar hallgatók kiképzéséhez. A külhoni diákok jelenléte és az idegen nyelvű oktatás persze nem új jelenség: voltaképpen ez tekinthető a kezdeti állapotnak is. Ennek alakulását tekintjük át röviden a legrégebbi hazai orvosképző intézmény, a pesti orvoskar példáján. Maga a tudományág a jellegéből adódóan „nemzetközi”, azaz nem kötődik nemzeti kultúrához úgy, mint a bölcsészeti tudományok. Ennélfogva, ha az oktatás nyelve nem jelent nehezen leküzdhető akadályt, mint a magyar esetében, az oktatás színvonalától függően szinte magától jelentkezik az idegen ajkú hallgatók érdeklődése. Az intézmény történetének első száz évét is ez jellemezte.

Az orvosi kar eredetileg Nagyszombat városában alakult meg, ahol az ország akkor működő egyetlen egyeteme székel már 1635 óta. Az új kar szervezése Mária Terézia 1769 végén kelt rendelete nyomán indult, majd 1770 novemberében elkezdheték az első tanévet. A kor igényeinek és szokásainak megfelelően nemcsak orvosdoktorokat képeztek, hanem alsóbb fokú előadásokat is indítottak sebészmesterek, gyógyszerészek, szülésznők, majd 1787-től állatorvosok számára is. Ez utóbbi tanfolyam 1851-ig tartozott az egyetemi orvoskarhoz, amikor független intézetté vált. Később, II. József uralkodása alatt a sebészmesteri tanfolyam mellett egy alacsonyabb szintű, ún. polgári sebész- és szülészmesteri szak is indult. Ezek mellett kiegészítő jelleggel szemészmesteri, fogászmesteri és szülészmesteri szakok is léteztek, amelyeket az orvos vagy sebészmesteri tanfolyamot elvégzett hallgatók vehettek fel. A tannyelv a felsőbb szintűnek tekintett orvosi tantárgyakon az európai gyakorlatnak megfelelően a latin volt, ezt azonban a többi, alsóbb szintű és értelemszerűen rövidebb időtartamú tanfolyamokon nem lehetett megkövetelni az ide jelentkezők hiányos latinismeretei miatt. Ezeken az orvostanhallgatóktól elvárt előzetes bölcsészeti tanulmányt sem követelték meg, a szülésznőknél például elég volt az írni-olvasni tudás. Az alsóbb szintű tanfolyamok nemzeti

nyelveken folytak, magyarul és németül, vagyis az országban legelterjedtebben használt nyelveken. Az egyes évfolyamok előmenetelét nyilvántartó osztályozási könyvekben 1808/09 után már külön tüntették fel a magyar és német nyelvű csoportokba iratkozókat.

II. József egyik első intézkedésével, az 1781-es nyelvrendelettel a németet tette meg a birodalom hivatalos nyelvéné. A megmaradt levéltári forrásokból nem úgy tűnik, hogy ez az egyetemre is hatással lett volna. A hallgatói nyilvántartásokat továbbra is latinul vezették, ahogy a tanrendet is latinul adták ki, sőt a németül tartott előadásoknál a korábbi gyakorlathoz hasonlóan ezt külön feltüntették. Márpedig, ha minden előadás németül zajlott volna, ezt felesleges lett volna külön feltüntetni. 1790. január 28-án II. József a halálos ágyán három kivételével visszavonta minden rendeletét, így a nyelvrendeletet is. Ezt erősítette meg testvéröccse és utódja, II. Lipót, amikor 1790. március 5-én kelt rendelkezésével a német helyett ismét a latint tette használatossá. Sőt a hazai nyelv művelésére külön tanárok alkalmazását rendelte el a gimnáziumokban, akadémiákon és az egyetemen. A kar történetéről írt nagy munkájában Győry Tibor (1936: 170) hivatkozik a sebészhallgatók egyik, 1790. május 10-én kelt feliratára, amelyet a Helytartótanácshoz intéztek, és amelyben köszönetüket fejezték ki a sebészet magyarul történő oktatásának elrendeléséért. Ez megerősíti azt a feltevést, hogy a tárgy oktatása ekkor még osztatlanul zajlott, vagyis még nem létezett a sebészhallgatók között külön magyar tannyelvű csoport, ahogyan azt 1808-tól kezdve a hallgatói nyilvántartásokból is láthatjuk. Ugyanitt említ Győry egy valamivel korábbi, 1789. október 6-i kérvényt, amelyet az orvostanhallgatók a természetrajznak német helyett latin nyelvű előadása érdekében adtak be, és amit maga a tárgy előadója is támogatott. A Helytartótanács leiratban rendelte el, hogy Stipsics Ferdinánd (általános kór- és gyógytan), Stáhly György (sebészet és szülészet), Tolnay Sándor (állatorvostan) egyetemi tanár és Szening János (sebészet és szülészet) tanársegéd előadásaik felében latinul, másik felében magyarul adják elő tárgyaikat. 1808. október 25-én a latin és a magyar kiegészült a „slávval”, mivel a Helytartótanács

rendelete szerint, ha olyan „szláv” ajkú jelentkező érkezik a karra, aki a latint nem érti, részére az előadásokat saját nyelvén kell megtartani. A rendelet gyakorlati érvényesüléséről nincs forrásunk, ahogyan azt is csak feltételezni tudjuk, hogy „szláv” alatt szlovákokat értettek, és ez leginkább a szülésznői tanfolyamot érintette, ahová jelentős számban érkeztek szlovák asszonyok. A gyógyszerészetre jelentkezőknél szintén gondot jelentett a latin. Az 1806-ban megjelent átfogó birodalmi tanulmányi rendelet, az ún. II. Ratio Educationis kimondta, hogy a gyógyszerési tanfolyamra csak latinul értők jelentkezhetnek. Gyorsan kiderült azonban, hogy ennek ellenére a jelentkezők ismeretei komoly kívánnivalót hagynak maguk után, így felmerült annak lehetősége, hogy a sebészethez hasonlóan az oktatás inkább nemzeti nyelveken történjék. 1808-tól így vezették be itt is a magyar és német nyelvű előadásokat. A XIX. század első harmadában Közép-Európába is beköszöntő nemzeti ébredés Magyarországot sem kerülte el, és ennek egyik mérföldköve volt az 1830. évi VIII. törvénycikk a nemzeti nyelv használatáról. Ez ugyan nem érintette a tannyelvet, de a közhivatalokat betöltők révén az egyetemi oktatókat annál inkább. Eszerint ilyen állásokba magyarul nem tudókat nem lehet alkalmazni, sőt a már hivatalban lévőket is felül kellett vizsgálni. Ez utóbbi rendelkezésnek aligha szerezhettek érvényt, hiszen 18 év múlva, az 1848. márciusi forradalom győzelme után, amikor általános érvényűvé vált a magyar tannyelv bevezetése az egyetemi orvostudományon is, két tanár (Tognio Lajos és Sangaletti Eduárd) volt kénytelen visszavonulni állásától, mert nem bírta eléggé a magyar nyelvet. Igaz, az 1844. évi II. törvénycikkkel Magyarországon a magyar vált a hivatalos nyelvvé, és amely egyes kivételekkel az oktatásban is a magyart tette kötelezővé. Az „egyes kivételek” kitétel azon oktatókra vonatkozott, akik nem tudtak eléggé magyarul, így addig ők latinul folytathatták munkájukat. A hallgatók nyilvántartását az 1844/45. tanévtől magyarul vezették, a hivatali könyveket csak 1845 elejétől. Megjegyzendő, hogy az első, magyarul írt orvosi értekezés jó évtizeddel korábbról, 1835-ből származik, szerzője pedig Flór Ferenc volt (1835). A magyar tannyelv bevezetése az orvosképzésbe azonban nem bizonyult könnyű feladatnak, és nem csak az egyes tanárok elégtelen nyelvismerete miatt. Maga a magyar orvosi szaknyelv sem állt még rendelkezésre, noha előmunkálatok már voltak. Így dr. Kováts Mihály 1822-ben megjelent 3 nyelvű, latin–német–magyar ásványtani szótárát lehet említeni. 1845-ben jelent meg a növénytani rész, majd egy évre rá a kémia, állattan és az anatómia. A nyelvújításnak ezt a részét orvosok végezték, közülük talán a legismertebb Bugát Pál neve.

A magyar tannyelv bevezetésével még nem lett kizárólagos a magyar az orvosi oktatásban sem, hiszen több tárgyat, amelyet a sebészmester szak hallgatói is felvettek, továbbra is két nyelven, magyarul és németül adtak elő. Így az elemi bonctant (Csausz Márton), a sebészeti műtéttant (Balassa János) vagy a törvényszéki orvostant (Rupp Nepomuk János). De például Birly Ede a szülészet elméleti részét kizárólag németül, az egyébként erdélyi szász származású Fabini János

Theophil a természet elméleti részét kizárólag magyarul adta elő. Az idegen ajkúak nem maradtak el teljesen az orvosi tanfolyamról sem, de feltehetően csak olyanok jöttek, akik értették a magyar nyelvet. Ilyen lehetett az ausztriai Böhmisch Crudon, született Lambert Jopp, aki 1846-ban iratkozott be elsőéves hallgatónak, de előtanulmányait Váccon végezte. Évfolymatársa volt a moldvai Jászvásárról (Iasi) érkező, feltehetően román nemzetiségű, hiszen görögkeleti vallású Alineszku János, aki bölcsészeti bizonyítványát is szülővárosából hozta. Hasonlóképpen a tiroli születésű Franz Anesini, aki 1844-től kezdve három éven át járta az első évfolyamot, de édesapja már Pesten volt iparos, vagyis fia nyilván értett magyarul. Az alsóbb szintű tanfolyamokra továbbra is viszonylag nagy számban érkeztek idegen ajkú növendékek, hiszen ott németül is folyt oktatás.

Az 1848. március 15-én kitört és győzedelmeskedett forradalom az oktatási nyelv kérdésében is új helyzetet teremtett. Az egyetemi tanács március 22-étől elrendelte, hogy az oktatás kizárólag magyar nyelven folyjék. Korábban már említettük, hogy az orvostudományon emiatt két tanár (Tognio és Sangaletti) kényszerült megválni tanszékétől. Érdekes, hogy Sangaletti hátrahagyott kémiai tanszékére Görgei Artúr is adott be pályázatot, de őt a sors hamarosan más irányba terelte. Az intézkedés hallgatóságra gyakorolt hatását sajnos nem ismerjük, mert az 1847/48-as tanévből nem maradt meg sem anyakönyv, sem osztályozási könyv, a következő, 1848/49-es tanév pedig a szabadságharc kitörése miatt el sem kezdődött. A szabadságharc leverését követő neoabszolutizmus idején a német vált az ország hivatalos nyelvévé, ez a kar hivatali levelezésében és a hivatali segédkönyvekben is érzékelhető. Az oktatásban azonban más volt a helyzet. A tanrendeket az egész korszakban latinul nyomtatták, a hallgatói nyilvántartásokat latinul és németül vezették. A használt tannyelv ügyében jellemző az a jelentés, amelyet Magyarország polgári ügyekben illetékes teljhatalmú császári biztosa, báró Geringer kért be az egyetem rektorától 1849 végén. Ebből az derült ki, hogy a bölcsészkaron kizárólag magyarul, de a többi karon is főként magyarul folyik az oktatás. A hatóság természetesen igyekezett a német tannyelv használatát erőltetni, de az eredmény többnyire inkább a latin visszatérése lett. A helyzet tisztázásához komoly segítséget adnak a tanrendek és a fennmaradt anyakönyvek. Az 1853/54. tanév második felében a kar ún. „nagyobb orvos-sebészeti tanfolyamának” (cursus medico-chirurgicus maior) 17 oktatója közül 10 magyarul és németül (Csausz, Margó, Rupp, Stockinger, Heitzmann, Balassa, Lippay, Bräuer, Nedelko, Wagner), 2 németül (Stockinger, Langer), 1 németül és latinul (Tognio), 3 pedig latin nyelven (Arányi, Schordann, Sauer) hirdetett előadásokat (Sashegyi 2003: 167). De Birly a szülészet elméleti részét – ellentétben a forradalom előtti saját gyakorlatával – csak magyarul adta elő, egyénél pedig (Gebhardt) nincs feltüntetve az oktatási nyelv. A kép tehát meglehetősen vegyes. Mindenesetre az 1856/57. tanév orvostanhallgatói között több olyan személyt is találunk, akikről a név és születési hely alapján aligha feltételezhető, hogy beszélték a magyar

nyelvet. Ilyen a csehországi Zbrazlovitzban született Isaac Freund vagy a sziléziai Posenből érkezett Karl Falkenfeld, és még sorolhatnánk a példákat, amelyek mind valószínűsítik, hogy az orvosi tanításban akkoriban nem csak a magyart használták. 1859-ben a pesti egyetemi hallgatók küldöttséget menesztettek Bécsbe, hogy kérvényt juttassanak el az uralkodóhoz a magyar tanítási nyelv bevezetése ügyében. Ezt 1860-ban már maga az egyetem is szorgalmazta. Az uralkodó 1860 októberében elrendelte, hogy az oktatási nyelv tekintetében visszaálljon az 1848 előtti állapot. Végül a kiegyezés után, az 1868: XLIV.tc. 19. §-a mondta ki, hogy az egyetem előadási nyelve a magyar. Ugyan a magyarul nem értő sebészhallgatók számára továbbra is megmaradt a német nyelvű képzés, de az 1872-es tanulmányi átalakulás eltörölte a sebészestermestertanképzést, illetve a sebészképzést egyesítették az orvosi-val. Ettől kezdve „egyetemesek” az orvosdoktori oklevelek (medicus universalis). Ezzel párhuzamosan a sebészcéheket is felszámolták. 1869-től már a diplomákat is csak magyar nyelven állították ki, de külön díj fejében az országban használatos bármely más nyelven is kiadták. A magyar tannyelv kizárólagossá válásával elmaradtak az idegen ajkú hallgatók. Pontosabban csak azok jöttek, akiknek nem jelentett gondot a magyar nyelv ismerete, például kivándorolt családok gyermekei vagy 1920 után a trianoni határon kívül rekedtek. Számuk természetesen meg sem közelítette a külföldiek korábbi arányait.

A helyzet a kommunisták 1948-as hatalomátvétele után változott meg. A magyar felsőoktatási intézmények politikai okokból kénytelenek voltak fogadni meghatározott országokból érkező hallgatókat, így például az 50-es években albánokat, észak-koreaiakat, a vietnami háború idején észak-vietnamiakat, illetve a 70-es évektől különböző észak- és fekete-afrikai országokból érkező hallgatókat. Az oktatási nyelv azonban továbbra is magyar volt, ezért ők a tanulmányaik megkezdése előtt magyar nyelvtanfolyamokon vettek részt. Kevésbé ismert, hogy 1959-től mintegy tíz éven keresztül német nyelvű oktatás is folyt az akkori nevén Budapesti Or-

vostudományi Egyetem Általános Orvostudományi Karán. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya megállapodást kötött Magyarországgal német orvostanhallgatók itteni képzéséről. A háttérben az állt, hogy a keletnémet tervekben előirányzott létszámú orvost saját egyetemi rendszerük nem tudta kiképezni, így más KGST-országokat is igyekeztek bevonni a képzésbe. A választás Magyarországon a BOTE-ra esett, így 1959 októberében 122 német hallgató érkezett Budapestre 1 oktató kíséretében. Csak az első két évet végezték itt, majd visszatértek az NDK-ba. A képzés a magyar tanterv szerint történt annyi különbséggel, hogy az orosz nyelv helyett magyarul tanultak. Összesen 312 német hallgató fordult meg a BOTE-n három, egymást váltó csoportban. Az első két társaság csak 2-2 évet maradt, a harmadik azonban (67 fő) a teljes képzést Budapesten kapta 1963–1969 között.

Ilyen előzmény után 1983-ban indult meg a rendszeres német nyelvű képzés a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen, amelyhez 1989-ben csatlakozott az angol tannyelvű oktatás. Ekkor a tisztán politikai megfontolások mellett már egyre inkább a gazdaságiak érvényesültek, elsősorban a nyugati pénzekben fizetett tandíjbevételek révén. Az egyetemen ma is háromnyelvű (magyar–angol–német) képzés folyik, évente 700 körüli az újonnan beiratkozó külföldi hallgatók aránya. Az egyre nélkülözhetlenebb tandíjbevételek mellett fontos szempont, hogy a külföldi diákok révén növekszik az intézmény ismertsége és elismertsége is a világban. Az idegen nyelvű képzés visszaállításával az egyetem voltaképpen visszatért saját kezdeti hagyományához, noha a latin egykori szerepét azóta az angol vette át a tudomány világában is.

IRODALOM

- Flór Ferenc 1935. *A tetszhalottak felelésztéséről szóló tanítás*. Pest.
- Győry Tibor 1936. *Az Orvostudományi Kar története 1770–1935*. Budapest.
- Sashegyi Oszkár 2003. Az egyetem az önkényuralom korában 1849–1867. In: Szögi László (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002*. Budapest.